

Повість про Боцмана Смола

Дмитро Ткач

1. ХТО ТАКИЙ БОЦМАН СМОЛА

Зовні він аж ніяк не схожий на грізного, сотні раз описаного в книжках "володаря морів" або просолоного наскрізь "морського вовка". Його волосся не виполоскане морем і не обпалене сонцем. У нього не звисають руді вуса.

Боцман Смола — людина зовсім іншого крою. Він ще молодий, має чорне, коротко підстрижене волосся, міцні м'язи і стрункий стан,— дівчата зупиняють на ньому свій погляд.

Та боцман Смола не зважає на ті погляди і рідко буває на березі. Відомо, що матроси не від того, щоб після важкого плавання, після небезпеки та грізних сутичок з ворогом відчувати під ногами тверду землю. Готуючись зійти з корабля, вони прасують штани так, щоб рубцями можна було, як то кажуть, масло різати, і наводять золотий блиск на мідні флотські гудзики. Уміють хлопці і фашистів бити, і перед дівчатами у всій своїй флотській красі показатися.

Боцман Смола позирає на чепурунів невдоволеним оком.

— Сучі діти! — бубонить він.— Поручні б так драjali, кноп фалрепний... (вузол на льняному тросі, натягнутому на корабельному трапі).

І поки матроси перебувають на березі, він понишпорить по всіх закутках корабля. А другого дня вранці можна спостерігати таку картину:

— Зенітник Попадайко! Вийти з строю!

Виходить міцний, широкоплечий матрос.

— Ви були вчора на березі?

— Був.

— Який же ви після цього хазяїн зенітки? Ви залишили її в занедбаному стані, а самі пішли лясати точити. Ось бачите — іржа!

— Єсть іржа.

Та боцманові Смолі цього недосить. Він потроху розпалюється, входить в роль.

— То-то що "єсть". А під вертлюгом що у вас робиться? Бруд! Ганчірки якісь! Дивіться, що я знайшов там...

Він витягає з кишені ниточку і показує її Попадайкові з таким виглядом, ніби знайшов під вертлюгом страшну гадюку. Потім боцман переходить до іншого.

— Червонофлотець Маслянко!

Із строю виходить маленький, чорний, як жук, морячина.

— До міста ходив?

— Ні...

Боцман на мить розгублюється. Така відповідь не входить в його програму. Але хто боцмана Смола зіб'є з пантелику!

— Отже я й кажу: і на березі не був, і про своє господарство не потурбувався. В

рундуці що робиться! Смітник!

Після цього на кораблі починається аврал. Із шлангів б'є забортна вода, змиваючи й без того чисту палубу, вимахують довгими рясними хвостами швабри.

Боцман Смола ходить серед матросів і покрикує:

— Краще, краще порайтесь, кноп фалрепний!

— Ну, потрапили, як чортові в рукомийник,— говорять між собою матроси.

Але матроси не гніваються, бо поважають боцмана. А що лається — нехай! Лається боцман Смола не образливо, морськими словами. Кожному морякові зрозуміло і до серця доходить.

2. ПРО ТЕ, ЯК БОЦМАН СМОЛА ЗАКОХАВСЯ

Людині, всі інтереси якої зводяться до того, щоб корабель від клотика і до кіля блищав сонячним блиском, нелегко закохатись. Тому, щоб підготувати читача до цієї тонкої, інтимної історії, будемо розповідати по порядку.

Одного разу боцман Смола зібрався до міста.

Як і кожен моряк, у якого завжди все наготові, він одягся швидко й чепурно. Чорні сукняні штани були як слід випрасувані, на темно-синьому кітелі не можна було знайти жодної порошинки.

Оглянувши себе в дзеркало, боцман Смола вийшов з каюти. Його зустрів командир корабля капітан третього рангу Журба.

— Чи не на берег зібрались, боцмане?

— Так точно, на берег,— відповів Смола.

— То я вас попрошу, зайдіть до мене додому, захопіть мій шкіряний плащ. Знаєте, де живу?

— Не доводилось бувати.

— То ось вам адреса.

— Єсть, принести плащ,— відповів Смола і пішов з корабля. А була саме весна. Скрізь хороша ця молода пора року, а в південному приморському місті вона така розкішна, що й передати не можна. Дерева звідусіль простягають зелені руки-віти, під ногами пружко угинається килим трави, а поряд ласкаво і лагідно хлюпає море.

Адреса, записана на папірці, вела з головної вулиці в тихі зелені провулки, де в нагрітому сонцем повітрі пливли пахощі квітів. Опинившись коло маленького будиночка свого командира, Смола постукав у двері. Відчинила дівчина, білявенька і така гарна, що боцман від несподіванки аж очима закліпав.

— Тут живе капітан третього рангу Журба? — запинаючись, спитав Смола.

— Тут...

— Він просив, щоб передали йому шкіряний плащ.

— А, ви від тата! — радісно вигукнула дівчина.— Заходьте, будьте ласкаві, до хати.

— Пробачте,— вже м'якше сказав боцман Смола,— у мене мало часу. Я завернув сюди тільки для того, щоб виконати прохання.

— Ні, ні, ні! — засміялась молода господиня.— Це буде нечемно : на порозі стояти, а в хату не зайти.

Вона вже тягла боцмана за рукав. Він незграбно йшов за нею і за якусь хвилину, з лицем червоним, як перець, сидів у широкому кріслі, куди його майже силоміць втиснула дівчина.

Хвилин через п'ять боцман Смола зробив ще одну спробу піти, закликавши на допомогу свій останній доказ, проти якого, йому здавалося, жодна людина не встоїть: він сказав, що корабель не може довго лишатися без боцмана. Та цим тільки нашкодив собі. Дівчина аж підстрибнула від задоволення.

— То це ви і є боцман Смола, про якого тато так багато оповідав цікавого?

Скажемо коротко: боцман Смола затримався в господі свого командира аж півгодини! За цей час він узнав, що матері в Олесі немає, що живуть вони вдвох з батьком, вона вчиться в медичному технікумі і в неї дуже мало вільного часу, але буває, що її охоплює смуток, хочеться, щоб хтось приходив, щоб було з ким поговорити.

— Ви будете приходити? Правда ж? — звернулась вона до Смоли.— Ну, дайте слово, що будете...

— Даю,— сказав Смола з таким виглядом, ніби цим коротким словом підписав собі довічну каторгу.

Розпрощавшись з Олесею і вийшовши на вулицю, боцман Смола труснув головою, щоб переконатись, що він не спить і все те, що відбулося,— правда. Після цього він несподівано для самого себе засміявся і відчув, як серце його наливається дивним, досі незаним теплом.

3. КОМАНДА НЕ РОЗУМІЄ БОЦМАНА СМОЛУ

З якогось часу зенітник Попадайко, і корабельний кок Крихта, і моторист Маслянко, та й уся команда почали примічати, що з боцманом Смолою щось діється. Що саме — ніхто не міг зрозуміти.

— Це він, братці, якусь каверзу для нас задумав,— сказав Попадайко.— Ой, нашивайте лубки на спини: уже на те він і Смолою зветься, що як прилипне, то й зубами не віддереш.

Це було схоже на правду. Але якби боцмана бачили сердитим, якби він драяв усіх підряд, а то ні: ходить собі та посміхається. Закурити часом попросить (а треба сказати, що боцман Смола некурящий!), іноді навіть за якусь дрібницю похвалить матроса, тоді як раніше на похвалу був дуже скупий.

— Боцман Смола закохався,— авторитетно заявив моторист Маслянко і викликав цілу бурю заперечень.

— Ти що? Медузу ковтнув? В кого б же він закохався? В швабру, чи що? Чи, може, в тебе, чорнопузого?

— До того вже мені нема діла, в "кого", а тільки кажу — закохався. По собі знаю. Минулого року одна молодичка закинула швартови в моє серце. Ой, братці! Довелось мені тоді на мертвий якір ставати. Скільки я нарядів позачергових схопив! Скільки раз у канатному ящику сидів! А все через що? Через любов, братці. Химерна штука — любов!.. От і боцман наш — хіба не бачите, що він у дрейф ліг?

Справді, боцман був як у воду опущений. Командир корабля Журба уже награв

на нього кілька раз: прибирання, мовляв, стало гірше, мідяшка де-не-де позеленіла. Але не дуже лаяв: незручно йому такого досвідченого боцмана на міліну перед командою садовити.

А боцман Смола — тільки вечір — так до міста. Команда спати полягає, на кораблі тихо стане, а Смола сидить і щось пише, пише. Маслянко й це зумів пояснити.

— То він, браточки, вірші сочиняє. Завжди так: серце вогнем любові горить, а голова від романсів розбухає. По собі знаю: як ото пішли ми з тією молодичкою паралельним курсом, так і почав я в хлопців папір красти. Бага-ато віршів понаписував! Вони в мене ще й зараз є. Зберігаю: може, доведеться знову закохатись, то щоб готові були.

Для ясності скажемо: боцман Смола писав не вірші, а листи до Олесі. Ніхто б не сказав, що боцман Смола — цей відважний воїн, хоробрий моряк — такий тихий і несміливий з дівчиною. Але в листах він розповідав усе те, чого не набрався духу сказати у вічі.

4. БОЦМАН СМОЛА З'ІВ ГАРБУЗА

Капітан третього рангу сидів у своїй каюті і читав "Морський збірник". Настільна лампа кидала яскраве світло на стіл, де стояв портрет дочки Олесі, вправлений у прегарну рамочку. Олесю він любив так, як тільки може любити батько свою єдину дочку.

В двері каюти постукали.

— Ввійдіть,— сказав Журба, не відриваючись від читання.

— Дозвольте звернутись в особистих справах,— почув Журба густий і, як йому здалося, схвильований голос Смоли.

— Слухаю вас,— відповів командир корабля і повернув настільну лампу так, що світло впало на обличчя боцманові. Обличчя Смоли справді було збентежене.

— Товаришу капітан третього рангу, дозвольте одружитись,— випалив боцман, ніби з гармати.

Обличчя капітана третього рангу розпливлося в посмішку.

— З дорогою душею. Одружуйтесь на здоров'я. Запрошуйте й мене на весілля.

— Запрошую...— розгублено посміхнувся Смола й лизнув язиком пересохлі губи.— Але не в цьому справа...

— Не в цьому? — здивувався Журба.— А в чому ж? Таке весілля справимо — всім кораблям на заздрість.

— ...Справа в тому, що я хочу одружитись з вашою дочкою Олесею,— тихо промовив боцман Смола й схилив голову.

Командир корабля Журба, який славився своєю хоробрістю в бою, розгубився й занімів. Він повернувся всім своїм важким тілом у кріслі, аж воно затріщало, і почав вдивлятися в боцманове обличчя, мов у книжку.

— Боцмане Смола, чи можна поручитися за те, що ви цілком тверезі?

— І не нюхав спиртного.

— А може, ви недоспали сьогодні?

— Спав згідно із статутом — сім годин.

Тоді Журба схопився з крісла, і його важке тіло з дивною легкістю почало пересуватись по каюті.

— Як? Віддати мою втіху? Кому? Боцманові, в якого брудний корабель, позеленіла мідяшка, чорні від сажі леєри (поручні на кораблі, зроблені з тонкого сталевого троса) і не вишкрябані склом лавки у шлюпках? О, ні! Така людина і мій дім на смітник перетворить! А якщо в неї буде своя хата, то і з неї зробить стійло. Загляньте в банкети (закриті ящики в житловому приміщенні корабля, де зберігається одяг матросів), боцмане, що там робиться! Сором!

Смола стояв похнюпившись, з опущеними очима, і не міг бачити обличчя свого командира. А воно не було сердитим. І очі не були грізними. Швидше строга доброзичливість спалахувала в них, коли вони на коротку мить зупинялися на боцманові. Тільки голос гримів так, що склянка у підвісному підстаканни-ку тонко співала.

Довго ще командир корабля перемивав 'боцманові кісточки, і довго ще Смола стояв, німий та покірний, і то червонів, то блід. Ніколи ще йому не дорікали за мідяшку та шлюпки. Сором, боцмане Смола,— що чують твої вуха і що бачать твої очі!

Коли, нарешті, командир змовк і сів у крісло, боцман глухо запитав:

— Тепер уже можна йти, товаришу капітан третього рангу?

— Ідіть, боцмане! — відповів Журба і провів його спину аж до порога довгим усміхненим поглядом.

5. КОМАНДИР ПОХВАЛИВ БОЦМАНА СМОЛУ

Наступним днем була субота — день великого прибирання. З п'ятої години ранку, тобто з побудки, команда корабля раптом побачила боцмана Смола таким, яким він був раніше.

Гасом, потім гарячою водою з милом шмарували спардек, стара шарова фарба обновлювалась і ставала небесного кольору. Палубу швабрили соляром (мастило), і вона жирно й чисто заблищала. Але боцман Смола з'являвся в усіх закутках корабля, і густий голос, що не терпів будь-яких заперечень, гримів:

— Мляво працюєте, кноп фолрепний! Товаришу Маслянко, так тільки вальси танцюють, а не палубу швабріють!

— Та я ж тру, аж іскри летять,— підіймав спітніле обличчя Маслянко.

— В таких випадках говорять "єсть", товаришу Маслянко!

— Єсть,— відповів матрос і, поплювавши на долоні, брався терти палубу дужче.

Один тільки Крихта не боявся боцманового всевидячого ока. Він варив борщ і макарони по-флотськи і, підморгуючи до товаришів з відчинених дверей камбуза хитрою бровою, наспівував пісню про те, що "любив дівчину моряк, завжди був їй дуже радий, а вона йому ніяк".

До обіду корабель неначе вдруге народився: блищав вимитими бортами, сявав палубою і мідяшкою.

Журба оглянув корабель. Йому більше нічого не лишалось робити, як похвалити

боцмана Смолу.

— Так держать!

— Єсть так держать! — відповів боцман. Потім він так гучно кашлянув, що Маслянко, який стояв у цей час на другому борті корабля, став струнко, а кок Крихта зачинився в кам-бузі...

6. НА ТЕ ВІН І БОЦМАН СМОЛА

Обід проходив весело. Кожна річ на кораблі наче говорила іншій: "Дивись, я краща за тебе, красивіша й охайніша". Та раптом над круглими люками, що ведуть в кубрики, немов розсипався срібний горох. То розсильний засвистів у дудку й ви-гукнув:

— Корабель приготувати до походу!

Червонофлотці, які мали намір ввечері піти до міста, змушені були сховати одяг. Боцман Смола витяг з кишені папірець, на якому було написано: "Сьогодні чекаю. Олеся", і з жалем засунув його знову в кишеню.

Перспектива вийти в море окрилює кожного моряка.

Той, хто ніколи не переживав гострих і хвилюючих годин боротьби із штормом, хто не бачив, як тоне або горить ворожий корабель від твого снаряда,— той не може зрозуміти радості й піднесення, які переживає моряк перед виходом у море. Розправляються плечі, в грудях росте високе почуття гордості.

Коли відшвартувались, заступник командира корабля обійшов бойові пости. Він розповів, що наш підводний човен торпедував два німецьких транспорти. Ворожі катери скинули глибинні бомби і пошкодили його. Пізніше, коли катери пішли, гадаючи, що потопили човна, він вплив на поверхню, але йти своїм ходом не може.

— Наше завдання — знайти човен і привести його на базу...

* * *

Зустрілися з човном другого дня на світанку. Він лежав на воді, як велетенський дельфін.

Команда човна, вишикувавшись на борту, радісно привітала корабель. Потім почалася важка робота з буксируванням.

Боцман Смола стояв на юті (кормова частина палуби) з буксирним кінцем і пильно стежив за командирським містком, ждучи наказу.

— На човні! Приготуйтеся прийняти буксир! — крикнув Журба.

Але море зрадливе. Велетенська кипуча хвиля почала роздуватися, наче її розпирало зсередини, підіймаючи на своєму горбі корабель. Він ліз догори, тоді як човен опускався чимраз нижче. Зараз корабель почне провалюватись у водяну безодню, а човен, підкинутий хвилею, поповзе вгору, і ...удар неминучий.

Дзенькнув телеграф, корабель застогнав усім своїм залізним тілом, стрибнув уперед. З ходового містка долинув голос:

— Подати буксир.

Боцман махнув рукою. В повітрі промайнув трос і, розкручуючись, упав на палубу підводного човна. Ще хвилина — і він покійно пішов за кораблем.

О 17-й годині, коли на обрії показалась синя смужка землі, у вахтовому журналі

з'явився запис, зроблений рукою командира корабля:

"5 нім. літаків типу "Ю-88" ідуть в атаку. Приймаю бій. Журба".

Опісля, коли боцмана Смола попросили розповісти про подробиці бою, він відповів:

— Бій як бій. Що в ньому? Не перший і не останній.

Він не розповів про те, як зенітник Попадайко збив фашистський літак, як осколок бомби, що розірвалася біля борту, врізався йому, боцманові, в руку і він стріляв однією рукою, бо Попадайка вибуховою хвилею потім кинуло аж під кормовий місток.

Коли до боцмана підбіг корабельний лікар і крикнув йому: "Ви поранені, боцмане", він не почув цих слів. Йому дуже хотілося збити ще один літак, але очі застигло рожевим туманом і приціл дрижав. Тоді лікар, за обов'язком служби, вдруге запропонував йому свої послуги, і боцман повернув до нього сіре обличчя.

— Що ви говорите, лікарю?

— Рука...

— Ага, рука! — тихо сказав боцман Смола і, бліднучи, опустився на палубу.

Коли лікар почав робити перев'язку, він заскрипів зубами і, неприємно, прошепотів:

— Ах... кноп фалрепний...

7. ОТ ТОБІ Й "КАВЕРЗА"!..

З вікна госпіталю було видно море. А боцманові більше нічого й не треба. Лежить і весь день очей з нього не зводить.

— Де він тут, наш герой?

Голос, що пролунав у коридорі, належав, безперечно, командирові корабля Журбі. Далі Смола змушений був схопитись рукою за серце. Він почув, як Олеся зауважила:

— Тату, не кричи. Може, йому погано.

Обличчя боцмана, що, мабуть, уперше за його службу на флоті було непоголене, спалахнуло вогнем. Язик перестав підкорятися голові і мимоволі, сам по собі вимовив:

— Мені зовсім добре.

— Ти чуєш? — сказав Журба. — Йому зовсім добре. Я так і знав. Не такої ми, моряки, породи, щоб кінці віддавати. Крихта, Попадайко, Маслянка, підходьте, здоровкайтесь із своїм боцманом.

У двері один по одному просунулись червонофлотці. В руках вони тримали пакунки. Журба почав розв'язувати їх перед боцманом.

— Оце вам ласощі всякі. Я в цьому погано розбираюсь. Це вона все, — кивнув головою на Олеся, — і того, й того йому понесемо.

— Не намовляй, таїї, — заперечила дівчина, — адже ти сам вибирав яблука й печиво.

— Куди це все мені? Чи я з'їм? — здивувався Смола.

— Є давня приказка: хай краще живіт лопне, ніж добру пропадати, — резонно вставив кок Крихта і запитливо глянув на товаришів: чи так сказав?

А Маслянка, поклавши перед боцманом пухнасті персики, додав:

— Швидше одужуйте, товаришу боцман, а то без вас сумно на кораблі. Попадайко

зовсім занепав духом: нікому його, бідного, й вилаяти як слід.

Коли наговорилися досхочу, Журба вислав усіх в коридор.

— Залиште нас удвох з боцманом. Про службові справи поговорити треба.

Олеся і матроси вийшли в коридор. Журба взяв боцмана Смола за руку.

— Ну що ж? Справлятимемо весілля, боцмане!

— Єсть, справляти весілля, товаришу капітан третього рангу,— тихо сказав Смола.

Журба вийшов у коридор.

— Іди, Олеся, побудь із ним. А ви, хлопці, на корабель! Не слід набридати хворому.

— Єсть! — в один голос відповіли матроси.

Потім Маслянко штовхнув Попадайка ліктем під бік і хитро підморгнув:

— Все ясно? А ти казав — каверза. От тобі й "каверза"!..